

Karikaturen en stereotypen in strips

JAAP TANJA

Tekeningen, illustraties, cartoons en strips zijn soms ideaal materiaal om moeilijke zaken en begrippen in een oogopslag duidelijk te maken. De **Anne Frank Stichting** heeft eind 1987 een dikke bundel ("**Vreemd Gespuis**") samengesteld rond het thema beeldvorming en stereotypering, over nieuwkomers en etnische groepen in Nederland. Aan de hand van een paar tekeningen en cartoons en enkele voorbeelden uit stripverhalen zal ik een kleine inzichtelijke toelichting geven op dit onderwerp. Nederland anno 1988 is een multi-etnische samenleving en daarom kan het geen kwaad strips niet alleen "ter vermaecke", maar ook "ter leringhe" te lezen. Enige gevoeligheid voor beeldvorming over mensen met een andere huidkleur en etnische achtergrond is (voor striplezers en striptekenaars) nooit weg.

Opdracht voor de leerlingen :

- 1 Lees deze tekst aandachtig door. Zoek vervolgens in een aantal stripboeken die je zelf hebt of leent van vrienden of vriendinnen of uit de bibliotheek naar het gebruik van stereotypen.
- 2 Schrijf de gevonden voorbeelden op een blaadje met de pagina en de plaats waar het stereotype voorkomt. Zet erbij waarom hier sprake is van een stereotype.
- 3 Bedenk daarna een mogelijk alternatief op de plaats van zo'n stereotype.

We laten eerste de bekende illustrator en striptekenaar Thé Tjong Khing aan het woord. "Kijk, ik teken nu even snel het gezicht van een zwart jongetje. Een zwart kind teken ik met een wat bolle profiel, met kroeshaar en met een beetje platte neus. Als ik dat nou eens wil overdrijven (en er een karikatuur van wil maken), dan maak ik de neus bijvoorbeeld veel platter. De lippen dikker ... en als je van deze laatste een echt gemeen stereotype wilt maken, dan maak je de neus nog eens drie keer zo plat. Een stuk bot door het haar, grote oorbellen, nog veel dikkere lippen en veel halskettingen. Zo zou ik het doen, het is echt niet zo moeilijk. Maar het stuit me wel tegen de borst om dit soort tekeningen te maken. En ik wil eigenlijk niet dat je deze (laatste) tekening van mij laat zien. Er zijn al

De drie tekeningen van Thé Tjong Khing

genoeg van die stereotypen in omloop. Dat hoef ik niet ook nog eens op papier te zetten. Met dit soort stereotypen maak je mensen belachelijk ... (1).

In een paar minuten kan Thé Tjong Khing met een paar lijntjes op papier duidelijk maken hoe hij van een bepaald gezichtje een karikatuur en (daarna) een kwetsend stereotype zou maken. Op die manier lijkt het inderdaad niet zo ingewikkeld. En dat is het eigenlijk ook niet. Stereotypen zijn veeleer (voor tekenaar en lezer/kijker) een kwestie van een geconditioneerde reflex. Zwarten teken je onder andere met dikke lippen en een grote grijns, joden met een forse, kromme neus en Chinezen met spleetogen en een gele huid. Et cetera. Zo heeft iedereen ze van jongs af aan in allerlei media onder ogen gekregen - zo zijn ze ook het makkelijkst te herkennen. Een beetje bladeren in wat stripboeken laat al snel zien dat veel striptekenaars gebruik maken van dit soort makkelijke, herkenbare clichés over groepen of volken. Ze zijn er bij wijze van spreken zelfs enigszins toe verplicht. Thé Tjong Khing: "De moeilijkheid is dat je nooit ontkomt aan een zekere mate van stereotypering. Je moet er als tekenaar wel aan doen, want anders worden je tekeningen niet herkend".

Sinds de etnische verscheidenheid in Nederland de laatste decennia is toegenomen, is het maken van stereotype tekeningen en strips over mensen met een andere dan Nederlandse etnische achtergrond echter steeds meer glad ijs geworden. Sommige stereotypen zijn onschuldig, andere evenwel zijn bepaald onvriendelijk of zelfs beledigend voor de bevolkingsgroep in kwestie. Maar wat zijn nu eigenlijk stereotypen?

Stereotypen

Een stereotype is een sterk overdreven voorstelling van een bepaalde groep mensen of zelfs van een heel volk. Men gebruikt een stereotype om zijn eigen gedrag tegenover (leden van) die groep te rechtvaardigen. Stereotypen bestaan vooral uit verdichtsels en verzinsels. Zoals gezegd, striptekenaars maken graag gebruik van stereotypen, ook van etnische stereotypen, maar meer natuurlijk nog van karikaturen. Lang niet iedere karikatuur is meteen een stereotype. Suske, Wiske en Kuifje bijvoorbeeld zijn neergezet door Vlaamse tekenaars als Vlaamse stripfiguren, maar ze zijn in de eerste plaats natuurlijk min of meer universele karikaturen. Ze doen in geen enkel opzicht denken aan het prototype van "de Vlaming" of "de Belg". Alleen door de manier waarop ze getekend zijn en door de avonturen die ze beleven zijn ze herkenbaar als Suske, Wiske of Kuifje. De vroegere Sjim-mie (van zo'n twintig jaar geleden) uit de strip Sjors en Sjim-mie is daarentegen het bijna klassieke voorbeeld van een stereotype figuur. Voorzien van dikke lippen, een pikzwarte huid, oorringen, kinderlijk pratend in een soort kromtaal en enigszins naïef bevestigt hij met zijn verschijning het beeld dat veel lezer(tje)s toen van zwarten hadden. In de jaren zeventig is Sjim-mie door diverse tekenaars echter "gemoderniseerd" en uitgegroeid tot een volwaardige stripfiguur die zich alleen door zijn huidkleur onderscheidt van zijn vriend Sjors. De strip Sjors en Sjim-mie is nog steeds getekend in een karikatuurale stijl: de stereotype Sjim-mie is echter

±1950

1975

1972

vanaf 1977 Zie "Vreemd Gespuis" pagina 153

verdwenen. "Het kan dus wel degelijk anders", merkt Har Brok in dit verband op in zijn artikel "het Sjimmie-syndroom".

Stereotypen zijn geen privé-verzinsels (van striptekenaars): het moeten herkenbare beelden zijn over groepen mensen. Striptekenaars bedenken stereotypen niet zelf, maar gebruiken beelden die veel mensen over andere mensen hebben. Beelden die jij over anderen en anderen over jou hebben. Stereotypen zijn hardnekkig en hebben vaak een lang leven, maar ze zijn niet altijd star en onveranderlijk. Zij kunnen gelukkig ook slijten. Het zijn ideeën, beelden, met vaak een eigen geschiedenis. Een voorbeeld uit het buitenland kan dit duidelijk maken. Wie in Nederland herkent eigenlijk stereotypen over Ieren of anti-Ierse cartoons? In Engeland maakt een aantal veelverkochte ochtendbladen er een gewoonte van om (katholieke) Ieren in cartoons af te beelden als apen, waarvan de domheid en lelijkheid afstralen. Ook in de

Verenigde Staten, waar een grote groep mensen van Ierse afkomst woont, worden stereotypen over Ieren direct herkend. Ieren of mensen van Ierse afkomst worden er vaak getekend als weinig slimme boerse types met een ingebakken onbehoudzaamheid. Negen van de tien Nederlanders zullen dit stereotype over Ieren echter niet kunnen thuisbrengen.

Negatief en positief

Stereotypen en zeker etnische stereotypen hebben vak, maar niet noodzakelijkerwijs, een negatieve lading. In "De juwelen van Bianca Castafiore" (Kuijfe) figureren bijvoorbeeld zigeuners. En natuurlijk wordt deze groep weer op een clichématige manier geassocieerd met diefstal. Ze hebben, zo blijkt aan het eind van het verhaal, weliswaar de juwelendiefstal niet op hun geweten, maar het bekende, beledigende beeld "zigeuners" moet je

Vooraf Engelse kranten maken het nog eens bont, als er leren getekend op het papier verschijnen.

Cartoons over leren uit de Verenigde Staten.

goed in de gaten houden" wordt in dit verhaal weer gevoed. En in "De Zwarte Zwaan" (Suske en Wiske) spelen zigeuners weer eens de rol van snelle messetrekken. Het eerste, niet stereotype (strip)-verhaal met zigeuners moet nog worden uitgevonden lijkt wel - maar dit terzijde. Beide genoemde strips laten ook een andere kant van het zigeuner stereotype zien: het romantische en eveneens clichématige beeld van de zigeuner als de laatste vrije mens, als de gelukkige zwerver bij wie vool spelen "in het bloed" zit. Maar dit schijnbaar positieve beeld is eveneens een sterk overdreven voorstelling en dus een stereotype.

Het kan leuk zijn als striptekenaars een beetje spelen met stereotypen in stripverhalen. Een aantal albums van Asterix en Obelix is daarvan een goed voorbeeld. Zoals "Asterix en de Britten", waarin een veldslag onderbroken wordt om thee met een wolkje melk te drinken. Het is echter jammer dat zoveel striptekenaars nog steeds erg platgetreden paden betreden. We zouden niet graag de Neder-

landstalige striptekenaars de kost willen geven die bij avonturen in Afrika de lezertjes nog steeds visioenen voorschotelen van mensenetende negers, compleet met bot in neus of haren, die staan te watertanden rondom blanke gevangenen in een enorme kookpot. Dat soort beledigende clichés kunnen echt niet meer. Har Brok betoogt in zijn artikel "het Sjimmie-syndroom" dat dit soort stereotypen over Afrika en Afrikanen in karikaturale strips echter nog welig tieren. In het "realistische genre" meent hij echter dat "een verandering ten goede waar te nemen" valt. Als voorbeeld voert hij een aantal uitgaven van Kuifje op waarbij de tekenaar Hergé na kritiek op zijn uitbeelding van zwarten in herdrukken enige plastische chirurgie toepaste. Het album "Kuifje in Afrika" nam hij zelfs uit de handel. Dus ook striptekenaars kunnen van gedachten en inzicht veranderen over wat wel en niet kan aan stereotyping in strips.

Kuifje : De juwelen van Bianca Castafiore.

Suske en Wiske : De Zwarte Zwaan.

Kuifje in Amerika. Boven : albumuitgave 1934.
Onder : albumuitgave 1980.

Uit Kuifje : De krab met de Gulden Scharen. Boven : albumuitgave 1941. Onder : albumuitgave na 1966.

NOTEN

Dit artikel verscheen in een themanummer over strips van het tijdschrift Politieke en Sociale Vorming (19e jaargang, nr. 4, juni 1988). Het is een uitgave van de Stichting Burgerschapskunde, Nederlands Centrum voor Politieke Vorming, Postbus 349, NL 2300 AH Leiden. Tel : 00-31-71-12.18.41. (nvdr)

(1) Thé Tjong Khing in "Leuk of niet".

LITERATUUR

H. Brok : Het Sjimmie-syndroom.
In : Vreemd Gespuis, Anne Frank
Stichting Baarn/Den Haag 1987.

"Leuk of niet" en "ik zie, ik zie", wat jij niet ziet"
NBLC/Anne Frank Stichting, Den Haag, 1987.

"Ethnic images in the comics", Nemo 1987, nummer 28, Westlake Village, CA, USA.

De Verenigde Staten zijn natuurlijk een waar mekka voor stripliefhebbers: veel zondagsbladen bijvoorbeeld pakken uit met aparte bijlagen uitsluitend gevuld met strips en "comics". Veel meer dan Nederland zijn de Verenigde Staten ook (allang) een multiculturele samenleving en de discussies over welke etnische stereotypen in stripverhalen wel of niet toelaatbaar zijn laaien soms hoog op. Enkele tekenaars hebben in dit verband de stripliefhebber in het verleden ook op het verkeerde been weten te zetten. Bijvoorbeeld Feldstein en Orlando in hun strip "Weird Fantasy". Een held en ruimtevaarder beleeft in het verhaal vele spannende avonturen en zet pas in het laatste plaatje zijn helm af: voor vele lezers/kijkers toch onverwacht blijkt het iemand met een zwarte huidskleur te zijn. Een iets ander, maar wel klassiek voorbeeld is de strip "Li'l Abner" van Al Capp. Hij vertelt het verhaal van een gezin dat door het hele dorp wordt gewantrouwd vanwege hun (...) vierkante ogen. Deze strip is een schoolvoorbeeld van de mechanismen en de werking van vooroordelen.

Li'l Abner by Al Capp.

